

NEKI ASPEKTI EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKE PODRŠKE PISANOJ KOMUNIKACIJI U OBITELJI SLIJEPOG DJETETA

ANDREA FAJDETIĆ

Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za oštećenja vida

Primljeno: 23.02.2010.
Prihvaćeno: 16.06.2010.

Stručni rad
UDK: 314.6:376.1-056.262

Sažetak: Podrška obitelji tijekom ranog razvoja slijepog djeteta iznimno je važna. Kakva će podrška biti, ovisi o poimanju roditeljstva što je iznimno individualno jer obitelj nije homogena skupina, a samo roditeljstvo razlikuje se od obitelji do obitelji. Obitelj slijepog djeteta suočena je s nizom izazova. U prevladavanju izazova može pomoći i edukacijsko - rehabilitacijska (dalje u tekstu: ER) podrška. ER podrška u obitelji, važna je, jer omogućuje usvajanje različitih znanja i vještina važnih za adekvatno poticanje razvoja slijepog djeteta u obiteljskom okruženju. U širem kontekstu poticanja rane pismenosti slijepog djeteta iznimno je važno poznavati specifičnosti pisane komunikacije slijepih osoba. Samo rad stručnjaka, dobra suradnja stručnjaka i roditelja te poznavanje osnovnih pojmova i pravila brajice stvaraju uvjete koji omogućuju uspješno opismenjavanje slijepo djece. Iz pregleda literature za zaključiti je da su obitelj i kompetentna ER podrška važni u procesu usvajanja nekih osnovnih specifičnih komunikacijskih kompetencija slijepih (pisane komunikacije korištenjem brajice). U radu su definirani izazovi vezani uz obitelj te ER podrška obitelji u usvajanju pisane komunikacije brajicom.

Ključne riječi: obitelj slijepog djeteta, ER podrška, pisana komunikacija obitelji slijepo djece, hrvatski standard brajice u literarnom kontekstu

UVOD

ER podrška u obitelji iznimno je važna za pravilno poticanje razvoja slijepog djeteta, ali i pojašnjavanje i tumačenje razvoja slijepog djeteta u kontekstu maturacije, i pravilne pomoći uz pomoć aktivnosti poučavanja (Grinhuis, Woudenberg, 2002). Obitelj djeteta oštećena vida nije homogena grupa te se često, tijekom pružanja podrške, ne uzimaju u obzir različiti čimbenici (kultura, religija, obrazovanje, životni stil, socioekonomski status) koji ih čine iznimno različitim (Walther, 2005., Fazzi i sur., 2002.). Različiti čimbenici utječu na roditeljstvo u obitelji slijepog djeteta: način na koji su odgojeni roditelji, različite karakterne osobine roditelja, standardi i vrijednosti, okolnosti života, primjeri života osoba koje roditelji znaju, iskustvo s starijim potomcima (Grinhuis, Woudenberg,

2002.). Rođenje djeteta s posebnim potrebama utječe na cijelu obitelj (Grinhuis, Woudenberg, 2002. prema Nixon, 1993.), velik je stres za obitelj (Gwizdon, 2005., Losada i sur., 2005., Wagner Jakab, 2008., Fazzi i sur., 2002., Niemann, Jakob, 2005., Grinhuis, Woudenberg 2002.) i posebna krizna situacija koju obitelj treba prevladati. Obitelji su po svojim karakteristikama različite te različito reagiraju na rođenje slijepog djeteta ili u okolnostima kad videće dijete gubi vid. Kako će obitelj prevladati stres i emocije izazvane prisutnim oštećenjem vida u novog člana obitelji ovisi o nizu čimbenika. Često isticana pretpostavka kvalitetne obitelji i uspješnog prevladavanja kriznih situacija je obiteljska kohezija (Wagner Jakab, 2008.), a prema Nieman, Jacob (2005.) može pomoći: razgovor članova obitelji, ali i međusobna podrška roditelja s istim teškoćama i uključivanje u grupe podrš-

ke. I samo poimanje obitelji i roditeljstva može utjecati na reakciju roditelja na oštećenje vida, jer je samo poimanje vrlo osobne prirode (Grinhuis, Woudenberg, 2002.). Fazzi i sur. (2002.) navode da neke obitelji imaju snažan fokus na činjenicu da ne razmaze dijete, neki da nauče djecu kako se braniti, a neke su obitelji uvjerene da će njihova djeca usvojiti vještine kao dio normalnog razvojnog procesa te da je njihova uloga učitelja i intevenora minimalna. Roditeljstvo se kao ideja kroz posljednja stoljeća mijenja. Roditelji djece s poteškoćama nisu samo oni koji skrbe za svoju djecu. Suvremeni ER trendovi percipiraju roditelje kao koterapeute i partnere u procesu rehabilitacije. Uloga roditelja slijepice djece dobiva na svojoj važnosti upravo zbog odgojno-obrazovne integracije, gdje se očekuje da uža i šira obitelj pruža podršku u svladavanju školskoga gradiva, ali i sadržaja koji ulaze u područje rehabilitacijskih aktivnosti i postupaka. Sve se više očekuje da roditelj ima različita potrebna predznanja, znanja i vještine iz različitih razvojnih područja te da će uvijek biti spreman podržati stručnjaka u provođenju rehabilitacijskih programa.

Za funkcioniranje obitelji slijepog djeteta važni su komunikacijski aspekt (odabir modaliteta pristupa informacijama) i aspekt pismenog komuniciranja, koji zbog svoje temeljne različitosti u kodu predstavlja izazov za obitelj i ER podršku. Bez kompetencija pisanog komuniciranja obitelj slijepog djeteta nemoćna je u realizaciji zajedničkih aktivnosti, a prema Harrison i sur. (2003.) i Craig (1996.) onemogućuje se ostvarivanje kvalitetne podrške. Iznimno je važno opismeniti roditelje kako bi znali na pravi način pomoći slijepom djetetu. Važne upute odgojiteljima, učiteljima, nastavnicima i roditeljima u Hrvatskoj dali su Matok (2007.) i Lukić (2007.). Pregledom literature za zaključiti je da ne dijele svi autori isto mišljenje. Salisbury (2008.) minimizira važnu ulogu roditelja u opismenjavanju slijepice djece, a kao alternativu nudi uporabu novih tehnologija koje će omogućiti da roditelji, učitelji i ostale osobe uključene u ostvarivanje podrške „mogu čitati i komunicirati pa čak ako je e-uradak poslan učeniku-brajičaru“. Važnost brajice u okviru integriranog obrazovanja neupitna, a da je u okviru inkluzije slijepice djece u redovne škole iznimno važna ER i komunikacijska

podrška u obitelji (Fajdetić, 2005.). Bez podrške, dodatnih aktivnosti u obitelji, nije moguće ostvariti sve ER ciljeve (Belyakova, 2005., Matok, 2002., Losada, 2005., Burger, 2005., Walter-Klose, 2005., Losada i sur., 2005., Steinman i sur., 2006., Stratton, 1996.). U prilog tome idu i zaključci drugih autora koji naglašavaju da se bez podrške stručnjaka roditelji neće uključiti u podršku slijepom djetetu kako bi ono naučilo prepoznati brajična slova ili koristiti brajični stroj (Brennan i sur., 2009., Krznarić, 2001.). ER podrška u obitelji slijepog djeteta pretpostavlja kompetencije poučavanja i diseminiranja teorijskog znanja i praktičnih vještina pisanog pismenog komuniciranja brajičnim pismom. Iako je „brajica“ pismo, ER stručnjaci ju definiraju kao specifični rehabilitacijski program (Lukić 2007.). Fajdetić (2009.) naglašava različite uloge (rehabilitacijsku i edukacijsku) i funkcije (komunikacijsku, funkcionalnu, inkluzivnu i kurikularnu) brajice. Uspoređujući programske sadržaje brajice kreirane za slijepu djecu (Koenig, Farenkopf, 1997., Koenig, Holbrook, 2000., Lukić, 2007., McComiskey, 1996.), kompetencije poznavanja brajice za učitelje (Amato, 2002.), programske sadržaje brajice kreirane za obitelj (Harrison, 2003.) i sadržaj istraživanja povezanosti aktivnosti roditelja i profesionalne podrške (Brennan i sur., 2009.) za zaključiti je da se programi, aktivnosti i ishodi učenja u više istraživanih i prezentiranih elemenata preklapaju. Aktivnosti čitanja i pisanja brajice blisko su i neposredno povezane s temeljnim znanjima o brajici koja uključuju: poznavanje Brailleova sustava, poznavanje mogućnosti koje daje taktilni i grafemski brajični oblik, znanje jednostavnih i složenih brajičnih znakova, samostalno (taktilno) prepoznatljive i samostalno neprepoznatljive brajične znakove, nacionalnu brajičnu notaciju, razlike između punog oblika pisanja brajice ili kratkopisa, šestočkastu ili osmotočkastu brajicu, te uporabu specifičnih sredstava za pisanje brajice. Temeljno poznavanje pojmova kao što su Brailleov sustav i nacionalna brajična notacija te jednostavni brajični znakovi omogućuje kvalitetnu ER podršku pisanom komuniciranju u obitelji slijepog djeteta.

Ovaj rad temeljen je na pregledu relevantne, suvremene domaće i strane literature, s ciljem objedinjavanja teorijskih pristupa ER podrške pisanom komuniciranju u obitelji slijepog djeteta.

PROBLEM I CILJ RADA

Obitelj je temeljna odgojna institucija i važno mjesto poticanja rane pismenosti slijepog djeteta. Dinamika obitelji utječe na različite aspekte razvoja djeteta oštećena vida. Oštećenje vida pojedinog člana obitelji, uvjetuje primjenu i odabir specifičnih načina pisane komunikacije. Slijepe osobe koriste brajicu za pisano komuniciranje, te im je tijekom školovanja potrebna edukacijsko-rehabilitacijska podrška. Potreba za ER podrškom, posebno je istaknuta u ranom djetinjstvu i tijekom školovanja. Neke karakteristike obitelji mogu utjecati na brajicu pisanu komunikaciju. Za uspješnost u poticanju pismenosti važan je timski pristup ali i adekvatni organizacijski oblici koji omogućavaju ER podršku pisanoj komunikaciji u obitelji. ER podrška značajna je i tijekom odabira komunikacijskog modaliteta za pristup pisanim informacijama. Samo pravilna i pravodobna ER intervencija koja može podržati i usmjeriti članove obitelji u odabiru adekvatnog komunikacijskog modaliteta za pristup pisanim informacijama.

Cilj rada je bio pregledom literature dati uvid u neke aspekte edukacijsko-rehabilitacijske podrške pisanoj komunikaciji u obitelji slijepog djeteta te izdvojiti čimbenike koji značajno utječu u stvaranju poticajnog okruženja za usvajanje specifičnih vještina pisanja u obiteljskoj zajednici slijepih i videćih članova. Ovaj problem nikad dosad nije bio istraživan na taj način.

OBITELJ I PISANA KOMUNIKACIJA U OBITELJI SLIJEPOG DJETETA

Obitelj je sustav koji funkcionira prema određenim zakonitostima, a dijete s oštećenjem vida radikalno mijenja obiteljski sustav (Walthes, 2005., Losada i sur., 2005.). Kako bi se omogućila pomoć djeci s takvim poteškoćama važno je rana integracija roditelja i ostalih članova obitelji te sposobnost samoregulacije (Gwizdon, 2005.). Različite aktivnosti pomažu obitelji u postizanju obiteljskog ekvilibrija, a provode ih stručnjaci kada pružaju pomoć u samo-regulaciji (Walthes, 2005., Greenhuis, Woudenberg, 2002.). Wagner Jakab (2008. prema Kreppner, 1989.) naglašava dva procesa koji obilježavaju obitelj kao sustav: uvjetovanost razvoja pojedinca strukturom obitelji te utjecaj pojedinca kao jedinice na formiranje i funkcioniranje obitelji. Oštećenje vida slijepog djeteta otvara niz pitanja (Fajdetić, 2007., Greenhuis,

Woudenberg, 2002.), a sama obitelj direktno i indirektno prenosi na dijete osobnu percepciju oštećenja vida te time utječe na prezentirana iskustva i očekivanja obitelji od slijepog djeteta (Losada i sur., 2005. prema Westbrook, Legge, 1993., Greenhuis, Woudenberg, 2002.). Roditelji ponekad imaju poteškoća u održavanju ravnoteže između postavljanja realnih zahtjeva na vlastito dijete i želje da budu tolerantni i zaštitnički orijentirani te se zbog toga dobiva dojam opiranja određivanju i provođenju pravila (Gaston, 2005. Matok, 2002., 2007.) i naglašava važnost roditeljske podrške slijepom djetetu. U literaturi se ističe važnost podrške obitelji i interakcije sa slijepim članom (Argyropoulos i sur., 2008., Brennan i sur., 2009., Burger, 2005., Fazzi i sur., 2002., Niemann, Jakob, 2005., Walthes, 2005., Koenig, Holbrook, 2000.). Prema Niemann, Jakob (2005.) vrlo je važno da roditelj omogući slijepom djetetu samostalnost u aktivnostima, ali i pomoć kada mu je potrebna, te tako stvori ravnotežu između zavisnosti i nezavisnosti slijepog djeteta. Na osnovi istraživanja Large (1982.) utvrđuje da je na sve ispitanike utjecao bar jedan od članova obitelji pozitivno ili negativno. Ispitanici su ohrabreni upravo pozitivnim stavom članova obitelji prema sljepoći ili obeshrabreni njihovim negativnim stavom. Obitelj je važna u podršci i odabiru odgovarajućeg komunikacijskog medija. Harrison (2003.) naglašava da roditelji često ne mogu pomoći djetetu jer nemaju znanje iz čitanja i pisanja brajice. Zbog prisutnog roditeljskog otpora prema brajici djeca će se osjećati bespomoćno jer nemaju podrške u opismenjanju, koje bi pridonjelo sposobnosti i kompetencijama djeteta (Milković 2008.). Mc Comiskey (1996.) ustvrđuje da roditelji imaju najvažniju ulogu u njegovanju ljubavi prema čitanju, a da će samopouzdanje za podršku svom slijepom djetetu dobiti upravo kroz dobro definiran program opismenjanja. Za slijepu djecu iznimno je važno njegovati ranu pismenost, a iznimno specifične aktivnosti čitanja i pisanja približiti roditeljima kroz aktivnosti ER rane intervencije.

TIMSKI PRISTUP U OSTVARIVANJU ER PODRŠKE U OBITELJI SLIJEPOG DJETETA

Grinhuis, Woudenberg (2002.) prema Armenta (1993.) definiraju cilj ER podrške prema kojem je potrebno osnažiti obitelj „alatima“, koji su potrebni da bi se mogli nositi s pitanjima i potrebama

povezanim s roditeljstvom djeteta, kako bi se obitelj osjećala sigurna i kompetentna za taj zadatak. Veoma je važno omogućiti adekvatnu ER podršku u obitelji slijepog djeteta (neovisno o kronološkoj dobi slijepog djeteta), ali i istaknuti da su krajnji korisnici ER podrške svi članovi obitelji. Fazzi i sur. (2002.) naglašavaju važnost efikasnosti u realizaciji podrške obitelji djeteta oštećena vida, ali istovremeno uvažavaju izuzetno individualizirani pristup prema svakom od članova (roditelji, braća i sestre). Mnogi suvremeniji autori i istraživanja naglašavaju važnost roditelja u kontekstu podrške i poučavanja slijepih učenika. Samo suradnički i timski mogu se stvoriti uvjeti koji su svojim karakteristikama slični uvjetima poticanja pismenosti videće djece. Fazzi i sur. (2002.) naglašavaju važnost kreiranja okoline koja je pristupačna i bogata pisanim materijalima na brajici.

Međutim, samo kompetentni ER stručnjaci mogu ostvariti svrsishodnu ER podršku u obitelji slijepog djeteta. Kompetencije ER stručnjaka ne uključuju samo kompetencije iz različitih rehabilitacijskih područja, već i iz područja educiranja, savjetovanja te kvalitetne verbalne i neverbalne komunikacije. Thomas i sur. prema Fazzi i sur. (2002.) definiraju komunikaciju kao „dinamični proces koji traje, u kojemu osobe dijele ideje, informacije i osjećaje“. Osnovne kompetencije ER stručnjaka uključuju kompetencije pisanog komuniciranja na brajici, a prema mnogim autorima (Amato, 2002., Wormsley, D'Andrea, 1997.) i kompetencije poučavanja brajice kao medija za čitanje i pisanje. Pozitivni stavovi ER stručnjaka prema brajici stvorit će temeljnu pretpostavku stručnjaka za korištenje kompetencija vezanih uz brajicu (Amato prema Wittenstein, 2002.).

Iznimno je važno ostvariti kvalitetnu suradnju ER stručnjaka i obitelji temeljenu na međusobnom poštovanju i uvažavanju. Rezultati različitih istraživanja govore u prilog činjenici da je iznimno važno što ranije uključiti obitelj u rehabilitacijske programe te ostvariti pozitivne odnose roditelja i stručnjaka. Walther (2005.) prema O'Brien (2001.) navodi da je važan prediktor uspješnog razvoja slijepog djeteta upravo rana intervencija. Craig (1996.) zaključuje da stručnjaci rane intervencije imaju odgovornost ne samo omogućiti korištenje opreme i materijala, nego i poučiti roditelje i odga-

jatelje kako sustavno uključiti djecu poštujući kulturni, funkcionalni i lingvistički kontekst čitanja i pisanja kod kuće. Rezultati istraživanja Brannen i sur. (2009.) ukazuju da postoji pozitivna korelacija između profesionalne podrške i aktivnosti podrške roditelja razvoju rane pismenosti. Istraživanje je fokusiralo aktivnosti koje potiču pismenost, a koju roditelji slijepe djece dnevno koriste, te percepciju profesionalne pomoći za adekvatnu primjenu aktivnosti koje potiču ranu pismenost djece oštećena vida. Do istih zaključaka došli su Koenig, Farnkopf (1997.). Harrison i sur. (2003.) zaključili su da programi opismenjavanja roditelja omogućuju stvaranje prilike da se prida važnost učeničkom uspjehu u školi i pojača emocionalna i akademska povezanost između slijepe djece i njihovih roditelja. Argyropoulos i sur. (2008.) prema Kodeksu prakse (Britanskog odsjeka za obrazovanje, 1994.) navode da je napredovanje djece smanjeno ukoliko njihovi roditelji nisu partneri u obrazovnom procesu te ne posjeduju potrebna jedinstvena znanja i informacije koje mogu podijeliti sa svojom slijepom djecom. Matok (2007.) naglašava važnost brajičnog opismenjavanja roditelja ukoliko žele da im dijete pohađa redovnu školu. Međutim, brajica je novi kodni sustav pisanja, a prema Milković (2008.) u početku se roditeljima može činiti kao gomila bijelih šifriranih točkica na bijeloj površini – što ih može obeshrabriti. Nieman i Jakob (2005.) ohrabruju roditelje i tvrde da se brajica može činiti složena, ali samo zato što je ona roditeljima nepoznata, te da ju većina odraslih bez poteškoća može naučiti.

Prema Walther (2005.) važno je naglasiti da je suradnja stručnjaka i obitelji često definirana nekim otežavajućim čimbenicima kao što su limitirano vrijeme, neprirodna situacija (čak i ako su aktivnosti u domu obitelji), rad samo s nekim članovima obitelji, promatranje djeteta (obitelji) samo u terapijskoj situaciji, te da su u situacijama procjene i savjetovanja roditelji često u ulozi „slušača“ i osobe kojoj se prikazuju profesionalni zaključci. Grinhuis i Woudenberg (2002.) dvoje koliko je podrška u obitelji dobra stvar, a naglašavaju da uključivanje stručnjaka može otežati roditeljima da razviju prirodni i odgovarajući roditeljski stil. Salisbury (2008.) ne spominje roditelje (iako je poznato da većina roditelja slijepe djece aktivno

sudjeluje u prilagodbi nastavnih materijala – op.a.). U kontekstu neposredne podrške navodi isključivo stručnjake kao važne za proces prilagodbe školskog kurikulumu (rehabilitatore, engl. STVI), koordinatoru edukacijskih posebnih potreba, engl. SENCO). Zanimljivo, u procesu podrške učenicima oštećena vida Salisbury (2008.) ne isključuje službu podrške odnosno tehničko osoblje (asistent, asistent u nastavi, medicinske sestre), čiji je zadatak dati neposrednu podršku u samostalnom izvođenju zadataka prema napatku učitelja. Poimanje roditeljstva neposredno utječe na uključivanje obitelji u rehabilitacijski proces, a razumijevanje percepcije roditeljske uloge (svake pojedine obitelji) pomoći će ER programiranju, planiranju aktivnosti, realizaciji i vrednovanju očekivanih ishoda suradnje na relaciji roditelj – stručnjak (Fazzi i sur. 2002.). Nakon usvojenih kompetencija roditelj postaje član tima uz ostale stručnjake uključene u proces rehabilitacije – edukatore, terapeute - ustrvđuju (Koenig, Holbrook 2002.) a osnažiti roditelja te mu dati kompetencije da postane roditelj-partner u ER procesu je jedan je od temeljnih preduvjeta uspješne inkluzije slijepog djeteta. Suradnja stručnjaka i obitelji ostvaruje se primjenom različitih ER metoda, ali i kroz različite organizacijske i programske oblike.

ORGANIZACIJSKI OBLICI ER PODRŠKE PISANOJ KOMUNIKACIJI U OBITELJI SLIJEPOG DJETETA

Realizacija suvremenih ER organizacijskih oblika i podrške pisanoj komunikaciji u obitelji slijepog djeteta ovisit će o objektivnim i subjektivnim okolnostima. Obitelj i njezin slijepi član, kao i drugi članovi šire obitelji, ulaze u proces rehabilitacije brzo nakon dijagnosticiranja slijepoće, no ponekad to čine kasnije. Sustav podrške obitelji razlikuje se od države do države, no neki modeli pomoći su univerzalni, a realizacija ovisi o sustavu financiranja ili ponekad isključivo o razini profesionalnog pristupa, etike te definiranja profesionalnih prioriteta. Oblici i metode ER podrške ovisit će o vremenu uključivanja u ER programe, ali i uvažavajući potrebe obitelji.

Walthes (2005. prema Ludewig, 2002.) obrazlaže model nekoliko oblika pomoći obitelji koji neposredno utječu na organizaciju ER podrške:

1. usmjeravanje (s ciljem povećanja razine znanja),
2. savjetovanje (s ciljem bolje uporabe raspoloživih resursa),
3. prisustvo (pomoć u nošenju sa situacijom),
4. obiteljska terapija.

Provođenje ovih oblika pomoći moguće je u obiteljskom okruženju, ali i organizacijski drugačijih oblika intervencije.

Gwizdon (2005.) navodi niz različitih oblika intervencija u obitelji:

1. individualna terapija djeteta u vlastitom domu, sa sudjelovanjem roditelja (upute kako poboljšati sposobnosti djeteta – gledanje, komunikacija, pokret, manipulacija),
2. terapijske radionice za obitelj (s ciljem povezivanja nekoliko obitelji sa sličnim poteškoćama – u aktivnosti su uključeni svi članovi),
3. terapijske i metodičke radionice za roditelje (u Hrvatskoj najčešći oblik prema Lukić, 2007., Matok, 2002., 2007.),
4. rehabilitacijski kampovi.

Grinhuis, Woudenberg (2002.) objašnjavaju važne elemente metodologije pristupa roditeljima u procesu pružanja podrške:

1. odgovor na pitanja roditelja (stručnjak mora omogućiti da se izraze, da se prepoznaju njihovi osjećaji, potreba za podrškom i razumijevanje te iskren interes i empatija),
2. inicijalni kontakt (najvažniji period u procesu ER podrške – vrijeme za definiranje prioriteta i potreba),
3. percepcija oštećenja (pretpostavka realizacije kvalitetne podrške je shvaćanje u kojoj mjeri rođenje djeteta oštećena vida utječe na obitelj – često je pretpostavka razumijevanja interakcije između članova obitelji, ali i interakcije obitelji i stručnjaka),
4. „coping“ roditelja (stručnjak kroz podršku identificira pozitivne „coping“ strategije i gradi odnos na toj osnovi) i stil roditeljstva (stručnjak kroz podršku dolazi do ideje roditelja o roditeljstvu, njihova očekivanja i percepciju kako očekivanja ostvariti),
5. potraga za odgovarajućim rješenjima (stručnjak kroz podršku ostvaruje pomoć obitelji u potrazi za odgovarajućim odgovorima na pitanja i probleme),

6. obiteljski krug (stručnjak ne smije zanemariti „resurse pomoći“ koje svaka obitelj u svojoj neposrednoj okolini ima: susjedi, prijatelji i sl., a koji mogu znatno emocionalno i praktično pridonjeti funkcioniranju u obitelji),
7. kontakt roditelja s drugim roditeljima s istim problemima.

U kojoj će se mjeri roditelj uključiti u ER aktivnosti, npr. opismenjavanje, ovisi o različitim okolnostima svake pojedine obitelji, ali i angažmanu ER stručnjaka. U Hrvatskoj roditelji usvajaju temeljne vještine brajčne pismenosti pohađanjem različitih kratkih intenzivnih programa (seminara) i radionica s ciljem opismenjavanja na Brailleovu pismu (Matok, 2002). Međutim, obitelj je moguće opismeniti i korištenjem obrazovanja na daljinu. Rezultati istraživanja Harrisona i sur. (2003.) pokazuju da je poučavanje Brailleova pisma na daljinu rezultiralo pozitivnom promjenom u percepciji efikasnosti poučavanja Brailleova pisma. Tragom stvaranja mogućnosti opismenjavanja roditelja „na daljinu“ kreiran je i softverski program „OHB 2009. v.1.2“, koji su autora Fajdetić i sur. (2009.) prilagodili su hrvatskom nacionalno standardu brajice.

ER PODRŠKA TIJEKOM PROCESA ODABIRA KOMUNIKACIJSKOG MODALITETA ZA PRISTUP PISANIM INFORMACIJAMA U OBITELJI SLIJEPOG DJETETA

Modalitet primanja pisanih informacija ovisi o rezidualnom i funkcionalnom vidu slijepog djeteta, ER pristupu te stavovima stručnjaka, obitelji i slijepog djeteta. Fajdetić (2009.) govori o nekoliko mogućnosti pristupa informacijama slijepih učenika: taktilni, auditivni, vizualni ili uz pomoć kombinacije modaliteta. Tapia (2005.) opisuje različite modalitete koji se koriste u primanju pisanih informacija te ih definira kao vizualno čitanje (knjige na crnom tisku, knjige pisane znakovnim jezikom), auditivno čitanje (zvučne knjige) te taktilno čitanje (knjige na brajici s reljefnim prikazima, knjige s taktilnim prikazima te knjige-kutije s predmetima). Ovisno o odabranom modalitetu slijepa djeca imaju mogućnost uporabe brajice, crnog tiska, dvojnog pisanog obrazovnog medija, dvojnog medija (kombinacija) ili isključivo usmenog komuniciranja (izostanak iskustva s pisanim

medijem). Kako bi roditelji mogli koristiti isti komunikacijski modalitet u podršci razvoju pisanog jezika (uporaba brajice) i aktivno se uključiti u proces opismenjavanja, potrebno im je omogućiti usvajanje kompetencija komuniciranja brajicom, kako bi aktivno sudjelovali u aktivnostima važnima za slijepo dijete. Eventualni otpor obitelji prema brajici može negativno utjecati na podršku slijepom djetetu (Milković, 2008.).

Argyropoulos i sur. (2008.) objašnjavaju povezanost i prediktore važne u odabiru između haptičkog (taktalnog) i auditivnog čitanja. U rezultatima istraživanja navode da je usvojeno znanje brajice u roditelja, važan je pozitivan prediktor izbora djeteta u smislu korištenja dodira za čitanje te je istovremeno i negativni prediktor učeničkog izbora korištenja govora i primanja informacija auditivnim putem. Istovremeno, usvojeno znanje brajice u roditelja pozitivan je prediktor izbora korištenja dodira za čitanje i brajice za potrebe samostalnog učenja. Ovaj rezultat je iznimno važan jer naglašava važnost znanja i vještina čitanja/pisanja brajice u kontekstu utjecaja na pismenost slijepih potomaka. Brennan i sur. (2009.) prema McGhee (2003.) naglašavaju da aktivnost čitanja na glas omogućuje poticanje razlikovanja u uočavanju fonema i korištenju vještina kritičkog mišljenja. Brennan i sur. (2009.) objašnjavaju da roditelji često ne povezuju aktivnosti pisanja brajice s pismenošću ili smatraju da je za to potrebno neko posebno znanje, što rezultira demotiviranjem djeteta za aktivnosti čitanja i pisanja. Wormesly i D'Andrea (1997.) objašnjavaju da će slijepa djeca nerijetko samostalno uzeti knjigu i čitati – to je zajednička aktivnosti roditelja i djeteta. Evidentno je da suvremene alternative pristupa informacijama pomažu slijepima, ali istovremeno i smanjuju aktualnost „pisane brajice“. Amato (2002.) objašnjava da mnogi slijepi ne znaju brajicu i da su upravo zbog toga funkcionalno nepismeni. Funkcionalna nepismenost često je rezultat utjecaja različitih čimbenika, no ona može biti i rezultat posebnosti pisanog komuniciranja slijepo djece s ostatkom vida kao i mogućnost korištenja različitih obrazovnih medija. Upravo istovremeno korištenje funkcionalnog vida za čitanje crnog tiska, taktilne percepcije za čitanje brajice i auditivnog „čitanja“ – slušanja informacija – može rezultirati funkcionalnom brajčnom nepismenošću.

Brennan (2009. prema Erickson, Hatton, 2007.) utvrđuje da upravo izazov i teškoće određivanja primarnog medija mogu otežati razvoj pismenosti. Mnogi roditelji daju podršku djeci pri učenju i korištenju dvojnog medija, ali samo je mali broj onih koji znaju brajicu (Luks, Corn, 2006.), čime ne stvaraju uvjete prave podrške. Neki autori naglašavaju prednosti koje pružaju nove tehnologije i auditivno čitanje (Matok, 2007., Frajtag, 2005.). Matok (2007.) preporuča korištenje audio zapisa (CD, kasete), knjiga i udžbenika, dok Frajtag (2005.) preporuča Daisy format koji omogućuje brzo (auditivno) pretraživanje po naslovima, poglavljima, fusnotama, označavanje teksta i sl., iako naglašava da brajica znači mogućnost čitanja i pisanja, odnosno opismenjavanja koju nikakva zvučna tehnika ne može zamijeniti. Prema Koenig i Holbrook (2000.) slijepa djeca moraju imati pristup sredstvima za pisanje brajice i samom brajičnom zapisu te taktilnim knjigama kako bi bili uspješni čitači brajice. Potrebno im je i omogućiti neposredno iskustvo s materijalima za čitanje i pisanje (Steinman i sur., 2006.) u obiteljskoj sredini.

Iako u suvremenoj literaturi postoje različita mišljenja o važnosti poznavanja brajice, korištenju novih tehnologija u pristupu pisanim informacijama te njihovom utjecaju na pismenost na brajici, Koenig, Holbrook prema Fazzi i sur. (2002.) naglašavaju da bi roditelji morali znati osnovne elemente koda, abecedu, ali i neke brajične znakove s funkcijom isticanja (predznaci za veliko slovo, pravopisni znaci). Rogić (2002.) definira brajicu kao kod za čitanje i pisanje, a sve ostalo je, kaže, nešto drugo. Spremnost roditelja i šire obitelji, ER stručnjaka na alternativne oblike pisma, pisane komunikacije, te pozitivni stavovi prema mogućnostima slijepe djece znatno utječu na pismenost slijepe djece. Kada roditelji ne znaju i ne žele naučiti o speci-

fičnom sustavu pisanja slijepih, za zaključiti je da nisu spremni istinski podržati svoju djecu u procesu opismenjavanja.

ZAKLJUČAK

Svi suvremeni izvori literature, čija je tema obitelj slijepog učenika, pokazuju da je obitelj važan čimbenik u stvaranju poticajnog okruženja za slijepo dijete. Posebnost roditeljstva i života u obitelji slijepog djeteta je to što su potrebne i neke druge specifične roditeljske i komunikacijske vještine. Većina suvremenih autora naglašava važnost usvojenosti vještine čitanja i pisanja brajičnim pismom te važnost pozitivnih stavova obitelji prema pismenosti na brajici. Za naglasiti je da će samo obitelj koja posjeduje temeljna znanja o važnosti pismenosti slijepih, sustavu brajice i mogućnostima koje brajica pruža slijepom djetetu na pravilan način podržati razvoj pismenosti. Neki suvremeni autori isključivo su fokusirani na kompetencije stručnjaka te analiziraju sustav podrške slijepom učeniku, u kojem izostavljaju (slučajno ili namjerno) roditelje. Obitelj može profitirati samo kroz suradnju s ER stručnjakom adekvatnih kompetencija i stavova. Postoje različiti organizacijski i metodološki oblici ER podrške pisanoj komunikaciji u obitelji slijepog djeteta, a u Hrvatskoj se malo njih i koristi. Temeljni preduvjet u ostvarivanju timske suradnje ER stručnjaka i roditelja slijepe djece je pismenost ER stručnjaka na brajici, podržana kvalitetnom stručnom, znanstvenom i metodološkom literaturom. Analiza dostupnih izvora pokazuje da je ovo područje još neistraženo, a zaključci služe kao smjernica znanstvenicima i metodičarima za daljnji rad na području brajice, pismenosti na brajici te razvoja sustava podrške.

LITERATURA:

- Amato, S. (2006): Standards for Competence in Braille Literacy Skills in Teacher Preparation Programs, *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 96, 3.
- Argyropoulos, V. S., Sideridis, G. D., Katsoulis, P. (2008): The Impact of the Perspectives of Teachers and Parents on the Literacy Media Selection for Independent Study of Students Who Are Visually Impaired, *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 102, 4.
- Baković, A. (ur.)(1995): Osnovne hrvatske brajice. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Belyakova, N. (2005): Training of Blind Children with Complex Structure of Defect in Family, ICEVI European Conference - Conference Report, Chemnitz: Sachsisches Forderzentrum Chemnitz, 495-499.
- Brennan, S.A, Luze, G.J., Peterson, C. (2009): Parents' Perception of Professional Support of the Emergent Literacy of Young Children with Visual Impairment, *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 103, 10.
- Burger, C. (2005): Support of Parents of Visually Impaired and Blind Pupils at Mainstream Schools, ICEVI European Conference - Conference Report (495-499), Chemnitz: Sachsisches Forderzentrum Chemnitz.
- Craig, C. J. (1996): Family Support of the Emergent Literacy of Children with Visual Impairments, *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 90, 3.
- Fajdetić, A. (2009): Brajevo pismo – stvaranje temeljnih preduvjeta za ulazak Hrvatske u Europsku uniju. 1. Međunarodna kroatološka konferencija. Zagreb: Hrvatski studiji.
- Fajdetić, A. (2005): Integracija učenika s posebnim potrebama, U Bilić V. i sur.(ur.): Izbor tema za satove razrednih odjela, Zagreb: Naklada Ljevak.
- Fajdetić, A. (2007): Oštećenje vida, U: Nenadić K. (ur.): Učenik s oštećenjem vida u redovitoj školi. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Fajdetić, A. (2009): Procjena i programiranje rane intervencije djece oštećenog vida predškolskog uzrasta (odabir primarnog komunikacijskog i obrazovnog medija). U Cepanec, M. (ur.): 1. Hrvatski simpozij o ranoj intervenciji u djetinjstvu. Opatija: Hrvatska udruga za ranu intervenciju u djetinjstvu.
- Fajdetić, A. (2009): Brajica – pismo slijepih osoba, specifični rehabilitacijski program, osnovni obrazovni medij, komunikacijski medij ili kurikulum. U Godišnjak Hrvatskog saveza slijepih. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Fazzi, D.L., Klein, M.D., Pogrund, R.L., Sacks Salcedo, P. (2002): Family Focus: Working Effectively with Family, In Pogrund R. L., Fazzi D. L.: Early focus – Working with Young Children Who are Blind or Visually Impaired and Their Families. New York: AFB Press.
- Frajtag, S. (2005): Budućnost knjiga za slijepe u Hrvatskoj. U Stručni skup o računalima za slijepe. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Gaston, L. E., Lucerga, R., Rodrigez de la Rubia, E. (2005): Family: Contributing to Personal Growth of Children with Visual Impairment, ICEVI European Conference – Conference Report (str. 501-505). Chemnitz: Sachsisches Forderzentrum Chemnitz.
- Gringhuis, D., Woudenberg, P. (2002): Growing up in the Family, U Gringhuis D., Moonen J., Woudenberg P. (ur.): Children with Partial Sight – Development, Parenting, Education, Support. Dorn: Barthimeus.
- Gwizdon, K. (2005): Co-operation with Parents in the Process of Early Assistance in Child Development (Experience Derived from Early Revalidation Specialist Centre), ICEVI European Conference – Conference Report, Chemnitz: Sachsisches Forderzentrum Chemnitz, 480-486.
- Harrison, J. R., Cooch, C. G., Alsup, J. (2003): Using Distance Education for Families to Improve Children's Braille Literacy, *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 97, 3.
- Koenig, A. J., Farrenkopf, C. (1997): Essential Experience to Undergird the early Development of Literacy, *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 90, 1.

- Koenig, A. J., Holbrook, M. C. (2000): Literacy Skills, U Holbrook M. C., Koenig A. J. (ur.): Foundations of education: Instructional Strategies for Teaching Children and Youths with Visual Impairment (str. 264-329). New York: AFB Press.
- Krznarić, I. (ur.) (2001): Snaga u vršcima prstiju. Zagreb: Udruženje za unapređivanje obrazovanja slijepih i slabovidnih.
- Large, T. (1982): The Effects of Attitudes Upon the Blind: A Re-examination, Journal of Rehabilitation. Losada, Martinez, Ma Jose, Gonzales-Benito, C. (2005): Early Attention and Family Adjustment with Blind and/or Visually Impaired Children, ICEVI European Conference – Conference Report (str. 507-513), Sachsisches Forderzentrum Chemnitz, Chemnitz.
- Lukić, A. (2007): Brajica, U Nenadić K. (ur.): Učenik s oštećenjem vida u redovitoj školi. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Lusk, K. E., Corn, A. L. (2006): Learning and Using Print and Braille: A Study of Dual-media Learners, Part 1., Journal of Visual Impairment and Blindness, 100, 10.
- Matok, D. (2002): Učenja brajice u integriranom obrazovanju. U Brajica za 21. Stoljeće. Zagreb: Hrvatski savez slijepih i Hrvatski odbor za brajicu.
- Matok, D. (2007): Metodika rada s učenicima s oštećenjem vida. U: Nenadić K. (ur.): Učenik s oštećenjem vida u redovitoj školi. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- McComiskey, A. V. (1996): The Braille Readiness Skills Grid: A Guide to Building a Foundation for Literacy, Journal of Visual Impairment and Blindness, 90, 3.
- Milković, J. (2008): Brailleovo pismo u redovnim osnovnim školama – točkice na bijeloj površini, Narodni zdravstveni list.
- Nieman, S., Jacob, N. (2005): Kako pomoći slijepoj djeci – podrška obitelji i zajednice djeci s oštećenjima vida, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Rogić, Z. (2002): Kakva je budućnost brajice- točkastog pisma za slijepe?. U: Brajica za 21. stoljeće, Zagreb: Hrvatski savez slijepih i Hrvatski odbor za brajicu.
- Salisbury, R. (ur.) (2008): Teaching Pupils with Visual impairment – a guide to making the school curriculum accessible. New York: Routledge.
- Steinman, B. A., LeJeune, B. J., Kimbrough, B. T. (2006): Developmental Stages of Reading Processes in Children who are Blind and Sighted, Journal of Visual Impairment and Blindness, 100, 1.
- Stratton, J. M. (1996): Emergent literacy: A New Perspective, Journal of Visual Impairment and Blindness, 90, 3.
- Tapia, M. I.: Reading and Disability, ICEVI European Conference – Conference Report (419-421), Chemnitz: Sachsisches Forderzentrum Chemnitz.
- Wagner Jakab, A. (2008): Obitelj – sustav dinamičnih odnosa u interakciji, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja 2008., 44, 2, 119-128.
- Walter-Klose, C (2005): Co-operation with Families, ICEVI European Conference – Conference Report (495-499), Chemnitz: Sachsisches Forderzentrum Chemnitz.
- Walther R.: Family, „Aiming for excellence“ – Aiming for Excellence with families, for Families or Despite Families...?, ICEVI European Conference – Conference Report (400-409), Chemnitz: Sachsisches Forderzentrum Chemnitz.
- Wormsley, D. P., D’Andrea, F. M. (1997): Instructional Strategies for Braille Literacy, New York: AFB Press.

SOME ASPECTS OF EDUCATIONAL AND REHABILITATION SUPPORT IN THE FAMILY OF BLIND CHILD AND WRITTEN COMMUNICATION

Summary: *Early intervention and professional support in the family of blind child is important. Intervention and support depend upon perception of the concept of parenting. Concept of parenting is extremely individual, because family is not homogenous group. Parenting types vary, depending on the type of the family. Family of the blind child faces numerous challenges. To overcome challenges, support of specialists can help. Educational and rehabilitation support, influences and enables parents through learning different skills and knowledge for adequate approach toward blind child and development of the child in the family surrounding. Addressing the wider context and supporting the early literacy of blind child, it is extremely important to know specific and special skills of the written communication of the blind children. Only cooperation between professionals and parents, and knowledge of basic concepts and rules of Braille writing generate conditions for successful support of emergent literacy of blind children. Literature review leads to conclusion, that it is important that family and competent education and rehabilitation experts know basic skills of written Braille communication. This paper defines ongoing and professional support in acquisition of written Braille communication skills in the family of blind child.*

Key words: *family of the blind child, educational and rehabilitation support, written Braille communication skills in the family of blind child, Croatian national Braille literary standard*